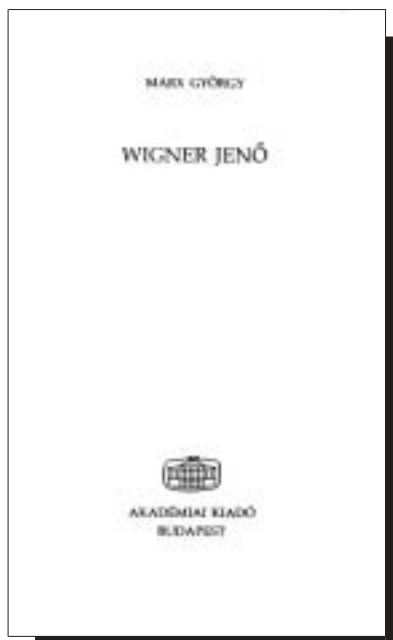

Wigner Jenő

FÜSTÖSS LÁSZLÓ

Marx György:
A múlt magyar tudósai
sorozatban
Akadémiai Kiadó, 2001.
204 oldal

A szerző hetvenötödik születésnapján megajándékozta olvasóit egy esszégyűjteménnyel, amelyek szorosabban vagy lazábban kapcsolódnak Wigner Jenő életéhez. A huszonöt évvel idősebb pályatárshoz fűződő barátság magától értetődővé teszi a személyes hangvételt, a témául választott személyiség különössége pedig megadja a feldolgozás szabadságát.

Az első tanulmány (vázlat?, vázlatos tanulmány?) leírja azt a fizikát, ami Wigner fellépéséig létrejött. *Wigner Jenő szerencsés ember volt. Ebbe az izgalmas 20. századba született bele – a téridő legalkalmasabb helyén, Budapesten, 1902. november 15-én.* (Itt a szerző a helyes 17 helyett 15-öt ír – hadd villogjon a recenzens!) *Egy évvel volt fiatalabb, mint Heisenberg. Ugyanabban az évben született, mint Dirac. Egy évvel volt öregebb, mint Neumann.*

Wigner tehát belehelyeztetett a fontos szereplők megadásával minősített téridőbe. Ugyanebben a fejezetben az is kiderül, mi dolga volt e világon: *Wigner Jenő ismerte fel annak a jelentőségét, hogy a végtelen dimenziós állapottérben a történés törvényei 3+1 dimenziós téridőben ábrázolható tíz szimmetriát mutatnak, és ezek egzaktul érvényesek. Rájuk támaszkodunk mindennapi életünkben is, ezért lett célszerű agyunkban – érzékszerveink támogatásával – három térdimenzió meg egy idődimenzió képét kiformalni.*

Még nem volt harminc éves, amikor Berlinben megjelent Alsógödön írt könyve: *Csoportelméleti módszerek az atomszínképek kvantummechanikájában*. Innen tudományosan egyenes út vezet az 1963-as fizikai Nobel-díjig *az atommag és az elemi részecskék elméletéhez való hozzájárulásáért, különösképpen a fundamentális szimmetriaelvek fölfedezéséért és alkalmazásáért*. Marx György tanulmánya szerint pedig Wigner a Nobel-díj átvételekor mondott beszédében egyenes út vezet a gyerekkorhoz és tanáraihoz: *Az én történetem Magyarországon kezdődött a gimnáziumban, ahol matematikatanárom, Rácz László könyveket adott olvasásra, érzéket ébresztett bennem tárgyának szépsége iránt*.

A gyerekkort leíró fejezet részletesen visszatekint mindkét szülői ágon, ugyanakkor tömörsége ellenére meggyőző korrajzot is ad. Ezután rendhagyó módon olyan tanulmányok következnek, amelyek közelebb vihetnek a sikeres magyarok csoportos felbukkanásának lehető okához; egy fejezetet a Fasori Gimnázium elemzésének szentel, egyet Wigner matematikatanárának, Rácz Lászlónak, egyet pedig a fizikát tanító Mikola Sándornak. Ez a három fejezet a korszak egy nagyszerű intézményét, az Eötvös József és Kármán Mór által megalapozott magyar középiskolát mutatja be; leírja, miért tudott nagyszerű lenni, miért lehettek a tanárai annyira kiválóak. Mikolával kapcsolatban jegyzi meg: *Hogy a Magyar Tudományos Akadémia gimnáziumi fizikatanárt választ tagjai közé, és az új tag ezután is gimnáziumi tanár marad – erre kevés példa van Magyarországon*. Nem független ettől a Wignertől idézett mondat: *Fizikát persze Mikola Sándortól tanultunk és büszkén mondhatom: két év után annyit tudtam, hogy a budapesti és berlini műegyetemen a fizikakurzus majdnem teljesen ismétlésnek tűnt*.

A következő fejezet az egyetemekről szól, az 1920-ban a budapesti műegyetemen megkezdett vegyészeti stúdiumoktól 1938 őszéig, amikor Wigner Princetonban lesz az elméleti fizika professzora. A legnagyobb elismeréssel itt is egy kiváló tanárral, doktori témavezetőjével kapcsolatban idézi Wignert: *Rácz László mellett Polányi Mihály volt a legkedvesebb tanárom. A legszebb adottsága az volt, hogy meleg szívvel bátorította a fiatalokat. Egész életemben nem ismertem mást, aki hasonlóan tudta volna biztatni tanítványait. A dicsérés művésze volt*.

Rövid, személyes hangvételű fejezet következik Paul Diracról, a kortársról és csendes barátáról, aki Wigner hűgát vette feleségül, és aki Wignerrel egyetértésben vallotta: *A fizikát szabatos matematikára kell alapozni*.

A *Neutronok* címet viselő fejezet majdnem a könyv felét teszi ki. Találó összefoglalása Wigner amerikai pályafutásának, hiszen a magerőkkel

foglalkozó 1933-as dolgozatától az 1959-es Atom a Békéért Díj átvételéig minden a neutronokon múlt. A jól ismert történetek állnak itt össze izgalmas olvasmánnyá a Szilárd Leóval közös munkáktól a Roosevelt elnöknek elküldött levélen át a Fermivel közösen tervezett reaktor első láncreakciójának megindulásáig, majd Hiroshima után a polgári védelem stratégiájának kidolgozásáig. Egy szelíd és nagyon udvarias ember valódi izgalomokkal teli életének három évtizede.

Az utolsó fejezet a kissé csalóka *ira itthon* címet viseli. 1976-tól kezdve, amikor csak tehetett, Wigner valóban hazajárt, de nem költözött haza. Az életét leíró könyvnyi interjújából idézve olvashatjuk itt: *Az Egyesült Államokban eltöltött hatvan esztendő után még mindig inkább magyar vagyok, mint amerikai.*

Hogy hogyan érzett, mit gondolt, mit mondott élete utolsó tizenöt évében Wigner Jenő, azt a szerzőnél jobban senki nem tudhatja, hiszen hazalátogatásait rendszeresen ő szervezte, igyekezett minden gondolatát kitalálni, és egy idő után ez többnyire sikerült is. gy azután senki más hitelesebben nem írhatta volna meg ezt a mindössze négy ívnyi, utolsó lapjain több mint két tucat jó minőségű fényképfelvétellel kiegészített kötetet, ami úgy van megírva, hogy érdemes legyen lassan olvasni.

Wigner Jenő kitüntetéseinak és díszdoktori címei nemrégiben jelentek meg Marx György könyvében:

Marx György: *Wigner Jenő* A múlt magyar tudósai sorozat. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2001. 198-204. old.